

UDIO SRBSKE CRKVE U ČEŠKOM REFORMNOM POKRETU

37. POVIEST UNIJE U PODKARPATSKOJ RUSIJI

Preostaje još, da kažemo nešto o pravoslavnoj crkvi u Podkarpatskoj Rusiji i istočnoj Slovačkoj, jer je srbska crkva i tu imala svoj udio.

Podkarpatska Rusija obuhvata one rutenske predjele, koji su prije pripadali Ugarskoj. Valja znati, da se jedan dio Rusa naselio u nekadanjoj Panoniji, kasnije Ugarskoj zajedno s drugim slavenskim plemenima još prije Madžara. Ti su Rusi primili kršćanstvo vjerojatno još u vrijeme sv. Metodija, panonskog metropolita. Broj Rusa pomnožio se kod dolazka Madžara. Madžari su naime prolazeći Rusijom povukli sa sobom mnogo Rusa, pa ih naselili na granice svoje nove države. Daljnje skupine Rusa došle su u Ugarsku za vrijeme ugarskih kraljeva Andrije I. (1046—1061), Kolomana (1095—1114), kao i za kraljevanja Andrije II. (1205—1235), Bele IV. (1235—1270) i Ladislava Kumana (1272—1290). Svi su ovi Rusi bili kršćani, a pripadali su grčkomu obredu. Najveća seoba Rusa u Ugarsku zbila se u vrijeme ugarskog kralja Ljudevita Velikoga (1342—1382). Tada je naime u Ugarskoj potražio utočište ruski knez *Teodor Korjatović*. Njemu je kralj Ljudevit dao posjed Munkač i Makovicu. Doseljeni se Rusi u starim izpravama vazda zovu Ruteni. Knez Korjaković sagradio je na Černeku kod Munkača glasoviti bazilijanski *samo-stan sv. Nikole* »pro monachis Ruthenis«. *Arhimandrit pomenutog samostana* bio je podjedno i *biskup ugarskih Rutena*.⁶⁴

Rutenski su biskupi u Podkarpatskoj Rusiji bili u vezi s Kijevom i Carigradom, dakle u shizmi. Oni su ostali shizmatici i onda, kad je sinoda maloruskih biskupa sklopila s Rimom uniju u Brestu g. 1595. Tek u 17. stoljeću ulazi unija u Podkarpatsku Rusiju. Prvi sjedinjeni biskup bio je *Petar Partenije* (1640—1670). Iz jedne izprave cara Leopolda I. od 14. I. 1660. razabiremo, da je sjedinjenih svećenika u munkačkoj biskupiji za njega bilo 400, dok ih je toliki broj ostao još u razkolu. Iza Petra Partenija redaju se sjedinjeni biskupi: Joanicije Zeikan, Josip Volosinovski, Porfir Kulčicki, Hieronat Lipnicki i Metod Rakovecki. Za jačanje unije mnogo je učinio biskup *Ivan Josip de Camillis* (1689—1704), koga je pomagao glasoviti ostrogoński kardinal Kolonić.⁶⁵ Sjedinjeni munkački biskupi 18. stoljeća učvrstili su uniju, tako da je unija za *Manuela Olšavskog* (1743—1767) brojila 839 crkava, 675 sveće-

⁶⁴ Sr. Dr. Jul. Pelesz: „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom“ I. Bd. Wien 1878. str. 409—411.

⁶⁵ Sr. Dr. Jul. Pelesz, op. cit., II, Bd. Wien 1881 str. 353—363.

nika i 119.107 vjernika. Sve do g. 1771. postojala je *munkačka dieceza* kao područna latinskoj u Erlau (Jager), dok nije g. 1771 za pape Klementa i za biskupa Ivana Brodača kanonski podignuta i podvrgnuta izravno primasu u Ostrogonu. Od tada ima i svoj stolni kaptol. God. 1716. podignuta je nova sjedinjena biskupija Rutena u Prešovu (Eperješu sada u Slovačkoj) s prvim biskupom Aleksijem Pocsy (1817—1831). Ova je biskupija za biskupa Josipa Gagana dobila svoj stalni kaptol.

Rutenski unijati u Podkarpatskoj Rusiji dobili su diljem vremena više bazilijanskih samostana, koji su bili žarište vjere i kulture, a i čvrsti oslon sjedinjenja. Najstariji samostan Bazilijanaca je onaj na gori *Černek* kod Munkača, osnovan od kneza Teodora Korjatovića. Čuveni samostan je proštenište *Marija-Pocs*, gdje je biskup Manuel Olšavski g. 1749. sagradio baziliku i gdje se nalazi bazilijansko sjemenište. Osim ova dva još su tri druga bazilijanska samostana u munkačkoj biskupiji: *Mala Berezna*, osnovan 1742; *Mistice*, osnovan 1661, i *Hust-Boronja*, osnovan 1774. Biskupija u Prešovu imala je dva samostana: *Bukova Horka* iz 1742. i *Krasnobrod* iz 1729.⁶⁶

Sjedinjeni biskupi i Bazilijanci su malo po malo priveli sav narod u uniju. Pravoslavlje se održalo najdulje u župi Marmaroš.

38. PRAVOSLAVNI POKRET U PODKARPATSKOJ RUSIJI

U novije doba počela je Rusija buditi staro pravoslavlje, pa je slala u Podkarpatsku Rusiju knjige i brošure. God. 1903. vratila se pravoslavnoj crkvi občina *Iza* u kotaru Hust. Iza toga je sledila občina *Velike Lučke* u županiji bereškoj kod Munkačeva, a onda *Horinčovo*, *Monastirec* i još neke občine. Najteže pitanje za novo pravoslavlje bilo je pitanje svećenstva. Od tuđinaca nije nitko imao pristupa, a domaćih nije bilo.⁶⁷

Srbska crkva tvrdi, da je Podkarpatska Rusija, kao i izočna Slovačka prema patentu cara Leopolda I. iz g. 1690, 1694 i 1710, spadala pod jurisdikciju srbske metropolije u Srijemskim Karlovcima, koja je do g. 1710. bila podložna patriuhu u Peći, a onda do g. 1766. bila samostalna, ovisna tek nominalno od pečkog patrijarha. God. 1766. postala je srbska crkva autokefalna, pa je na nju prešao historički titul patrijarha pečkoga. Zato su se podkarpatski pravoslavci obraćali ili na metropolita u Srijemskim Karlovcima ili na episkopa u Novom Sadu. Međutim mađarska je vlada smatrala pravoslavno gibanje u Podkarpatskoj Rusiji protudržavnim pokretom, zato nije priznavala ondje nikakove pravoslavne organizacije.

U tim prilikama nije preostalo drugo, nego da se pravoslavni Ruteni sami brinu za sebe. Nekoliko rutenskih pravoslavaca odputovalo je u pravoslavni Iztok (Žitomir u Volhiniji, Kijev i sv. Goru Atos), da ondje steku potrebno znanje i da se vrate kući kao svećenici. Arhiepiskop žitomirski *Antonije* (kasnije metropolit kijevski i predsjednik ruskog sinoda iza granica u Srijemskim Karlovcima) obratio je posebnu pažnju na Podkarpatsku Rusiju, pa si je g. 1910. u Carigradu izprosio od patrijarhe Joakima III. kanonsku delegaciju ili egzarchat za ugarske Rutene. On je podupirao pravoslavni pokret, osobito hieromonaha *Alekseja Kabaljuka*.

⁶⁶ Sr. Dr. Jul. Pelesz, op. cit. II, Bd, str. 1031—1058.

⁶⁷ Sr. Gorazd Pavlik: *O krizi cirkvi českolovenské*. Praha 1924. str. 37 ss.

Nešto kasnije nastaje pravoslavni pokret i u istočnoj Slovačkoj. Tu je pravoslavlje našlo pristaša u občini *Zborov* županije košičke. Pred svjetski rat vršila se pravoslavna propaganda u *Marmaroš-Siget*u, gdje je došlo do velikog procesa, zvanog marmaroš-sigetski proces protiv 94 pravoslavna Rutena.

Novi period pravoslavne propagande u Podkarpatskoj Rusiji nastaje iza svjetskog rata, kad je Podkarpatska Rusija pripojena Čehoslovačkoj. Liberalna čehoslovačka vlada kušala je na svim linijama oslabiti rimokatoličku crkvu, pa je podupirala odpad i u Češkoj i Moravskoj, a i u Podkarpatskoj Rusiji. Sada je pravoslavna hierarhija mogla svim silama zasegnuti u rutenske krajeve i pozivati na odpad od unije, odnosno na povrat »vjeri otaca«, t. j. pravoslavlju.

Prvi je iza rata zasegnuo u Podkarpatsku Rusiju kijevski metropolit *Antonije*, koji je g. 1920. morao bježati iz Rusije, pa je pobjegao na svetu goru *Atos*. Tamo je čuo, da je u Podkarpatskoj Rusiji nastao veliki pokret za pravoslavlje. Dne 5. lipnja 1920. piše metropolit *Antonije* karpatoruskom narodu, pa ga poziva na povrat u pravoslavlje. Veli, da bi rado došao sam onamo, ali ako ne bi došao, neka se obrate na pravoslavnog metropolita u *Sriemskim Karlovcima*, koji će ih poučiti o tom, što im valja činiti. Metropolitu *Antoniju* nije bilo moguće doći u Podkarpatsku Rusiju, ali je došao u blizinu, jer je iste god. 1920. dobio poziv, da se nastani u *Sriemskim Karlovcima* do povratka u domovinu. Tu su ga češće pohodile rutenske delegacije iz Podkarpatske Rusije. No *Antonije* se nije htio službeno miešati u podkarpatske poslove, jer je svu akciju u svoje ruke uzela srbska crkva.

Dok je vjerski odpadnički pokret u Čehoslovačkoj bio pokrenut od samih svećenika, koji su apostazirali, dotle je vjerski pokret u Podkarpatskoj Rusiji nastao od samog naroda. Unijatski su se svećenici držali na visini. Jedan jedini je odpao: *Mihail Mejgeš* iz *Užhoroda*. Vjerski pokret u Podkarpatskoj Rusiji imao je revolucionarni karakter, kao i onaj u Češkoj, pa je bio spojen s nasilnim činima (otimanjem župa, crkava, crkvenog imutka). Širio se rapidno odmah iza svjetskog rata, već koncem g. 1919 i početkom 1920. Pokret raste tako da g. 1923. i 1924. proživljuje svoj vrhunac. Iza toga sledi organizacijska kriza, koja traje do konca g. 1926. Od g. 1927. pripravlja se eparhijski statut i državno priznanje.

Već početkom g. 1920. broji podkarpatski pravoslavni pokret oko 50.000 ljudi, *Mihailu Mejgešu* dolaze u pomoć svećenici, koji su još prije rata otišli u Rusiju i Ameriku, pa su se ondje uzgojili za svećenike. Ti su se iza prevrata vratili u domovinu, da rade na širenju pravoslavlja. Među tima su bili: *A. Racin* iz *Vulchovca*, *G. Plisko* iz *Horinčeva*, hieromonah *Bogolep* iz *Bedevele* i *Luka Olchovy*, koji je boravio u Podkarpatskoj Rusiji kao ruski emigrant.

39. SRBSKA CRKVA ŠALJE DOSITEJA U PODKARPATSKU RUSIJU

Ovi su svećenici tražili podporu svomu radu kod *srbske crkve*. Pa kad se u Čehoslovačkoj narodnoj crkvi stvarala pravoslavna struja, koja se željela osloniti na Srbiju, pridružila se tome pokretu i *Podkarpatska Rusija*. Arhijerejski sabor *srbske crkve* delegirao je niškog episkopa za celu čehoslovačku republiku, pa i za Podkarpatsku Rusiju. *Dositej* je došao u republiku u ožujku 1921.

Prve mjesece bio je *Dositej* potpuno zaokupljen poslovima u Češkoj i Moravskoj, no nije zaboravio ni Rutene. Ljeti g. 1921. izradio je episkop

Dositej pomoću *Dr. Kasijana Bogatyrcy*, profesora bogoslovlja, statut za pravoslavnu eparhiju u Podkarpatskoj Rusiji. Onda je osobno došao onamo, govorio o važnosti organiziranog rada i poticao na zakonitost. Dne 21. kolovoza 1921. sazvaio je skupštinu delegata svih pravoslavnih občina u *Izu* (kotar Hust), pa joj je predložio izradeni statut. Skupština je primila statut i podjedno izabrala privremeno *eparhijsko vijeće*, koje će u odsutnosti biskupa ravnati crkvom.

Drugi sabor čehoslovačkog pokreta i svečanost posvete biskupa Gorazda učiniše, te je Dositej morao ostaviti Podkarpatsku Rusiju. No odmah iza trećeg svog puta u Čehoslovačku predao je Dositej dne 15. studenoga 1921. izrađen ustav podkarpatske eparhije ministru vanjskih poslova *Dr. Eduardu Benešu*. Podjedno je predao ministru memorandum, u kome se veli, da je pravoslavni pokret u Podkarpatskoj Rusiji preuzeo maha, jer da je do konca listopada pristupilo pravoslavlju 90 do 100.000 duša, dok je svećenika tek 12. Pravoslavni pokret da traži te se što prije provede organizacija crkve s eparhijskom upravom i potrebnim brojem svećenstva. To da je u interesu države. Čudno je, da je svaki odpadnički pokret od katoličke crkve smatran, da služi interesima države! Dositej je molio ministra: 1.) da vlada što prije potvrdi predloženi nacrt ustava, 2.) da se novim zakonima odstrane zastarjeli zakoni mađžarski u pogledu crkvene imovine, a da se stvore novi zakoni demokratski, koji bi odgovarali potrebama pučanstva. Drugim riečima, da pravoslavni odpadnici smiju uzimati imovinu unijatskih parohija, 3.) da se dozvoli poslati u Podkarpatsku Rusiju ruske i srbske pravoslavne svećenike na priedlog i na odgovornost episkopa Dositeja, koji bi preuzeli duhovnu pastvu. 4.) da se iz državnih sredstava odredi dostatna svota za materijalno osiguranje duhovne uprave i svećenstva u istom omjeru, kako to ima unijatska crkva. 5.) da se za porabu pravoslavnih vojnika i eparhijalne uprave preda pravoslavnicima nekadanji pravoslavni hram u Užhorodu, koji je mađžarska vlada dala unijatskim Bazilijancima, a koji sada služi kao skladište.⁶⁸

U siečnju 1922. morao je episkop Dositej otići iz Čehoslovačke, da pribiva međunarodnoj ženevskoj konferenciji za pomoć gladnima u Rusiji. U Podkarpatsku Rusiju vratio se Dositej ljeti g. 1922. Budući da predloženi ustav još nije bio od vlade odobren, pobrinuo se Dositej na svoj način za rutenske pravoslavce: zaredio je — i bez propisane naobrazbe — nekoliko Karpatorusa za svećenike, što je već činio i prije, pa ih je namjestio po novim pravoslavnim parohijama. Zatim je stvorio privremeno eparhijsko vijeće (konsistorium). Za predsjednika vijeća postavio je *hieromanaha Alekseja*, koga je povisio na čast arhimandrita.

Dogodaji u čehoslovačkoj crkvi na jesen g. 1922. pozvaše vladiku Dositeja u Prag, gdje je liberalna stranka izdala bezvjerski katehizam. Iz Praga je morao odputovati u Beograd, da izviesti arhijerejski sabor o razkolu u čehoslovačkoj crkvi.

40. PODKARPATSKA RUSIJA POD CARIGRADOM

Kao što u Češkoj, tako je episkop Dositej imao neprilika i u Podkarpatskoj Rusiji. Sve do jeseni 1922. priznavala je Podkarpatska Rusija *via facti srbsku jurisdikciju*, jer je Dositej kao delegat srbske crkve uređivao crkvene

⁶⁸ Sr. Vlad. Gregorić, op. cit. str. 141.

prilike ondje. Sad nastaje promjena. Koncem g. 1922. napustila je pravoslavna občina u Pragu srbsku jurisdikciju, pa je potražila pomoć i posvetu svom biskupu Sawatiju u Carigradu. Neke karpatoruske pravoslavne občine obraćale su se već tada na ČNOP u Pragu, osobito prigodom pohoda rutenskih delegata državnim vlastima u Pragu. Ovaj odnošaj neorganizirane pravoslavne crkve u Podkarpatskoj Rusiji prema organizovanoj crkvi pražskoj prešao je pomalo u neku neslužbenu podređenost karpatoruskim Rusa pražskoj pravoslavnoj občini i njenom duhovnom upravitelju arhimandritu Sawatiju, koji je bio u Podkarpatskoj Rusiji vrlo obljubljen. Tako je došlo, da je zajedno s pražkom pravoslavnom občinom predalo carigradskom patrijarhu molbu za posvetu arhimandrita Sawatija *oko 28 rutenskih općina*. Ova je molba bila carigradskom patrijarhu predana u ožujku 1923. Na osnovu ove molbe uredio je carigradski patrijarh sa svojim svetim sinodom pravoslavnu arhiepiskopiju za cijelu čehoslovačku republiku, a Podkarpatska je Rusija postala *samostalna eparhija* u sklopu pražke arhiepiskopije.

»Tomos« o uređenju pravoslavne crkve u Čehoslovačkoj predviđao je za Karpatsku Rusiju posebnog episkopa, ali dok episkop je bio imenovan, bila bi eparhija privremeno podređena jurisdikciji pražkog arhiepiskopa. Arhiepiskop Sawatij napisao je o Božiću 1923. svoj prvi pastirski list pravoslavnom svećenstvu u Podkarpatskoj Rusiji. U tom im listu javlja, da je od carigradskog patrijarha imenovan arhiepiskopom pražkim i cijele Čehoslovačke, dakle i Podkar. Rusije.

Ljeti g. 1923. pozvao je Sawatij u Podkar. Rusiju episkopa *Benjamina Fetčenska*, koji bijaše najprije episkop u Sevastopolu, a iza prevrata postao episkopom vojnog svećenstva armade generala P. Wrangela, pa je živio u Srbiji. Benjamin je došao u Prag koncem kolovoza 1923. Početkom rujna 1923. učinio je arhiepiskop Sawatij zajedno s episkopom Benjaminom prvi pastirski pohod pravoslavnih Rutena u Podkarp. Rusiji. Iza tog pohoda ostao je episkop Benjamin u Podkarp. Rusiji, i to najprije u *Užhorodu*, a onda u *Munkaču* kao upravitelj rutenske pravoslavne eparhije pod jurisdikcijom Sawatijevom.

U to doba nastaje — kako smo već opisali — u Čehoslovačkoj borba o jurisdikciju između Beograda i Carigrada. Dok je Benjamin boravio u Podkarp. Rusiji (od rujna 1923. do travnja 1924.), bila je Podkarp. Rusija podložna Sawatiju, a prema tome i Carigradu. No 1924. nastaje i tu promjena, jer je Dositej umio pomoću državnih veza Jugoslavije sa Čehoslovačkom izvojevati pobjedu srbskoj crkvi. U travnju 1924. morao je *episkop Benjamin* po nalogu političke vlasti *ostaviti Čehoslovačku*. On je najprije odputovao u Srbiju, a onda na jesen iste godine u Paris, gdje je postao profesorom pravoslavne duhovne akademije, što ju je ondje osnovao metropolit Eulogije.⁶⁹

41. BORBA IZMEĐU CARIGRADA I BEOGRADA

U lipnju 1924. došao je u Podkarpatsku Rusiju episkop *Dositej*. Odmah nakon dolazka sazove on skupštinu svećenstva i delegata crkvenih občina u *Hust*, pa je ponovno udružio svećenstvo na osnovu srbske jurisdikcije. Nagoda između arhiepiskopa Sawatija i episkopa Dositeja u Pragu od 29. VII. 1924. nije imala utjecaja na Podkarp. Rusiju. Carigradski je patrijarh svjetovao

⁶⁹ Sr. Gorazd Pavlik, op. cit. str. 39—41.

Sawatiju, neka podkarpatsku eparhiju ponudi episkopu Dositeju, a moravsku episkopu Gorazdu, oboje pod jurisdikcijom pražkog arhiepiskopa i carigradskog patriarha. No taj prijedlog nije se Sawatij usudio dostaviti niti Gorazdu niti Dositeju.

Dne 12. prosinca 1924. bio je na skupštini svećenstva u *Buštini* uz pristanak arhiepiskopa Sawatija izabran administrativni organ »*episkopski sovjet*«, koji je potrajao do konca g. 1926., koji nije učinio ništa za organizaciju pravoslavnih Rutena, kao ni *konsistorij episkopa Dositeja u Hustu*. Nastala je samo velika zbrka. Jedne pravoslavne občine s »konsistorijem u Hustu« priznavale su jurisdikciju srbsku. Druge s »episkopskim sovjetom« priznavale su jurisdikciju Carigrada. Obje skupine djelovale su posve odijeljeno. Ta je zbrka potrajala cijelu godinu 1925. i 1926.

U svibnju i rujnu 1926. obavljao je arhiepiskop Sawatij kanonsku vizitu u Podkarpatskoj Rusiji, ali ipak nije mogao stalno učvrstiti svoju i carigradsku jurisdikciju. Kad je državnom intervencijom ukinuta pravoslavna vjerska občina u Pragu i kad je arhiepiskop Sawatij izgubio svako tlo u Pragu, jer ga je mudrim načinom iztisnuo Gorazd, nije se Sawatij mogao održati ni u Podkarp. Rusiji. Koncem g. 1926. bio je u sporazumu srbske crkve s čehoslovačkom vladom imenovan upraviteljem pravoslavne crkve u Podkarp. Rusiji episkop novosadsko-bački *Irinej*, kome je povjereno organiziranje crkve u Podkarp. Rusiji.

Vladika *Irinej* došao je u Prag dne 1. siječnja 1927., pa obišavši državne vlasti u Pragu zaputio se u Podkarp. Rusiju dne 4. siječnja 1927. *Irineju* bijaše glavno, da sastavi eparhijsku upravu na osnovu novoga statuta. On izradi kod državnih vlasti u Pragu, da je vlada počela pomagati pravoslavnu rutensku crkvu: dopustila je posebne tečajeve, da se nadopuni naobrazba svećenstva, što ga je bez predhodne naobrazbe zaredio *Dositej*, uvrstila je u državni budžet veće svote za rutensku pravoslavnu crkvu. Onda je pozvao svećenstvo, da mu svjesnim vršenjem dužnosti olakša tešku službu.

Kako je episkop *Irinej* morao doskora ostaviti Podkarpatsku Rusiju, da kao delegat srbske crkve sudjeluje na ekumenskom sastanku u Štokholmu, povjerio je arhiejerejski sabor srbske crkve dalnju organizaciju Podkarp. Rusije episkopu *štipškome Serafinu*. *Serafin* je došao u Prag dne 12. travnja 1928, gdje je učinio posjet nadležnim ministarstvima, pa se skoro zaputio u Podkarp. Rusiju. Prvo njegovo djelo je bilo, što je organizirao i u život priveo »*bogoslovni tečaj*« za svećenstvo. Za njegovo vrijeme bijaše stanje pravoslavne crkve u Podkarpatskoj Rusiji ovo: vjernika oko 150.000, svećenika oko 1000, crkvenih općina oko 100. Organizacija nije bila još definitivno provedena.⁷⁰

42. PRAVOSLAVNI POKRET U IZTOČNOJ SLOVAČKOJ

Pravoslavni pokret u *iztočnoj Slovačkoj* niknuo je još prije proglašenja čehoslovačke samostalnosti. Pokret je nastao u občinama *Vladimirova* kotar Vyšny Svidnik i *Becherov* kotar Bardiov. Pokret je i poslije proglašenja čehoslovačke republike ostao lokaliziran na ove dvie občine. Nisu imali svećenika ni sposobnih agitatora. God. 1922. obratiše se pravoslavni žitelji iz *Vladimirove* (zapravo tamošnji senator *J. Lažo*) na pravoslavnu češku občinu u

⁷⁰ Sr. Vlad. Gregorić, op. cit. str. 143—144,

Pragu s molbom, da im preporučí svećenika i organizatora. Arhimandrit Sawatij im je preporučio arhimandrita *Vitalija Maksimenka*.

Arhimandrit Vitalije rođen je 8. VIII. 1870. u Lipku, kotar Rovno u Volhiniji, kao sin Vasilija Maksimenka i Eufrosine Feodorovne. Svršivši duhovno sjemenište stupio je u duhovnu akademiju u Kazanu, koju je svršio s titulom »kandidata bogoslovlja« (doktor teologije). Pošto je bio neko vrijeme nastavnik u duhovnom sjemeništu, bude kao monah primljen u Počajevsku Uspensku lavru u Volhiniji. Tu se iztaknuo kao prosvjetni radnik. Kroz više godina ravnao je manastirsku štampariju, pa je izdao mnogo knjiga i periodičkih izdanja. Iza prevrata je kao emigrant živio u Srbiji. Odatle je koncem g. 1922. pozvan u Slovačku, kamo je došao u travnju 1923. u Slovačkoj se nastanio u Vyšnom Svidniku, malom mjestancu u blizini pravoslavne občine Vladimirova. Tu je u privatnom stanu uredio kućnu kapelu i pisarnu. Otuda je posjećivao i udaljenija sela obavljajući bogoslužje i organizirajući občine.

U drugoj polovici g. 1923. bila je pravoslavna crkva zastupana u ovim občinama: Vladimirova, Vagrinec, Krajné Černé, Varatky, Medveže, Krajná Porubka, Jurkova Volja, Vyšny Orlich, Vyšná Jadlová, sve u kotaru Vyšny Svidnik, nadalje Hrabsko i Becherov u kotaru Bardiov i Krivoje u kotaru Snina. Samo u Becherovu bila je zidana kapela, koju je postavio mještananin Grigorij Varchov, koji je prije rata djelovao u Americi. Druga sela nisu imala bogoslužbene zgrade. God. 1923. sagradio je arhimandrit Vitalij prvu zidanu crkvu u Vladimirovu. Temeljni kamen posvetio je episkop Benjamin iz Podkarpatske Rusije. Iste godine bila je sagrađena kapela u Vyšnom Orlichu.

Početkom g. 1924. osnovao je Vitalij u Vyšnom Svidniku tiskaru, pa je sam i s drugim svećenicima izdao cio niz bogoslužbenih knjiga i kalendara. U srpnju 1924. predloženi su ministarstvu školstva i narodne prosvjete statuti od 7 pravoslavnih občina u Slovačkoj, ali do g. 1928. nisu dobila odobrenja. Tiekom god. 1925. pristupile su pravoslavnoj crkvi občine *Telepovci*, *Stakčín* i *Medzilaborce* u kotaru Snina. God. 1926. bila je sagrađena kapela u Hrabskom, te zidana crkva u Stakčínu. U Vladimirovu počela se graditi zgrada za središnju crkvenu upravu, te nova zgrada za tiskaru.

Pitanje jurisdikcije nije nikada uznemirivalo Slovačku. Sva uprava bila je u rukama *arhimandrita Vitalija*. Od g. 1923. do 1926. vršio je jurisdikciju u Slovačkoj arhiepiskop Sawatij. God. 1927. provodila je srbska crkva u suglasnosti s čehoslovačkom vladom organizaciju na celom području republike. Ovom se zгодom mislilo pridieliti Slovačku Podkarpatskoj eparhiji. Ali se od toga odustalo, pa se odlučilo, da se u istočnoj Slovačkoj ustroji zasebna eparhija. Dne 1. travnja 1928. držala se u Medzilaborcima skupština delegata 26 pravoslavnih crkvi, koja je jednodušno prihvatila srbsku jurisdikciju. Istom je zгодom osnovan list »Pravoslavnaja Karpatskaja Rus«, crkveno-narodni organ pravoslavnog pokreta u Podkarpatskoj Rusiji i iztočnoj Slovačkoj, kojemu je svrha propagirati i štítiti interese pravoslavne crkve.⁷¹

⁷¹ Sr. Vlad. Gregorić, op. cit. str. 146, Prema episkopu Gorazdu bilo je g. 1924. u Podkarpatskoj Rusiji 80 crkvenih općina sa c. 110.000 vjernika.

Na završetku opisa pravoslavne tragedije u Čehoslovačkoj dat ćemo pregled sadanjeg stanja prema radnji sveuč. profesora *Dr. Franje Cineka* u Olomucu iz god. 1940.

Pravoslavni Češke i Moravske razpadaju se u razne stranke po svojoj narodnosti i po jurisdikciji. Brojčano je najjača stranka ona, koju sačinjavaju *pravoslavni Rusi*, emigranti iz svoje domovine. Tih imade u Češkoj i Moravskoj oko 10.600. Svi su ti podložni zapadnoj ruskoj jurisdikciji, to jest do god. 1939. bili su podložni parižkom metropolitu Eulogiju, a od 3. studenoga 1939. metropolitu berlinskom Serafinu. Njima upravlja ruski pravoslavni episkop *Sergije*, koji stanuje u Pragu. Za ruske emigrante osnovane su dvije župe, jedna u Pragu za pravoslavne Ruse u Češkoj, druga u Brnu za pravoslavne Ruse u Moravskoj. Pražki Rusi imadu crkvu sv. Nikole, gdje svoje sastanke imadu i pristaše narodne čehoslovačke crkve. Rusi u Brnu nemaju svoje crkve, nego drže sastanke u jednoj školskoj dvorani. Duhovnu službu u Pragu vrše arhimandrit *Isaakij* i protojerej *Vasnečov*, u Brnu je dušobrižnik protojerej *Aleksej Vaneč*. Ovim Rusima valja pribrojiti i ruske žene, koje se u vrijeme svjetskog rata poudavaše za češke vojnike, pa koje iza god. 1918. s muževima, koji djelomice također prihvatitše pravoslavlje, dođoše u čehoslovačku republiku. Tih muževa i žena imade na broju oko 1500.

Osim ove ruske grupe ima u Čehoslovačkoj pravoslavnih iz *drugih narodnosti*, koji su podložni svojim narodnim crkvama. Tako je g. 1940. bilo oko 1059 pravoslavnih *Srba*, koji su kao trgovci ili đaci boravili u zemlji. Ovamo se ubrajaju i Srbkinje, udate za Čehe u Češkoj i Moravskoj. God. 1940. bilo je oko 1100 pravoslavnih *Bugara*, ponajviše đaka u Brnu, pa onda oko 668 pravoslavnih *Rumunja* i oko 50 pravoslavnih *Grka*. Sve su to doseljenici.

Pravoslavni Česi podijeljeni su u dvije grupe:

1. pravoslavni Česi, koji su nekoć pripadali stranci *Slavenofila*. Tih ima nakon najtežih unutarnjih borbi tek oko 150. Ovi priznavaju jurisdikciju carigradskog patrijarha, a podložni su arhiepiskopu *Sawatiju*, koji do danas boravi u Pragu. On je ostao sebi dosljedan. Nije popustio. Ostao je na svom mjestu, ali mu stado nije veće od 150 osoba. Ne znači dakle ništa.

2. Pravoslavna crkva češka, koja je nastala od *narodne čehoslovačke crkve*. Ta je podložna srbskoj crkvi, t. j. srbskom patrijarhatu, pa broji oko 7350 vjernika. Toj je crkvi sada na čelu episkop *Gorazd*, koji stoluje u Pragu. Međutim Gorazd kao Moravac ne boravi rado u Pragu, nego u selu Rimice kod grada Litovla u Moravskoj. Ova je grupa dobila od državnih vlasti ime *Pravoslavna crkva češka*, pa ima pravo u zemljama nekadanje čehoslovačke republike pravoslavnu vjeru učiti, te voditi matice krštenih, vjenčanih i umrlih. Episkop Gorazd ulaže veliki napor, da svoju grupu održi i poveća, ali uzalud, jer mu se nikako ne će pokoriti pravoslavni Rusi, kao ni pristaše arhiepiskopa *Sawatija*.⁷²

Na taj se način pravoslavci u Čehoslovačkoj među sobom najljuće pobjeaju. Valja znati, da se pravoslavni Rusi i pristaše arhiepiskoga *Sawatija* neprestano opiru »*novo-pravoslavnim* Česima episkopa *Gorazda*«, pa vole da djeca njihova ostanu bez vjeronauka, nego da ga primaju od *Gorazdovih*

⁷² Sr. Vlad. Gregorić, op. cit. str. 146—149.

liberalnih pravoslavaca. Ma da je sam episkop Gorazd višeputa ustao na obranu nicejsko-carigradskog simbola, ipak pravi Rusi i Slavenofili nemaju pouzdanja u pravoslavne Čehe smatrajući ih bezvjercima. A možda imaju i pravo...!

Sve u svemu jasno je, da je ogroman rad nižeg episkopa Dositeja, kao ciele srbske crkve, uložen kroz 10 godina, propao ili barem da je sveden na minimalni uspjeh. Unatoč ogromnom nastojanju srbskog patriarha i svetog sinoda broji pravoslavna crkva u Čehoslovačkoj tek 13.477 pravoslavnih Rusa, Srba, Bugara i Grka, a tek oko 7 do 8 hiljada pravoslavnih Čeha. Dr. Cenek veli, da je i taj broj iza posljednjeg brojenja u Protektoratu vrlo smanjen. Gospodin Bog je dakle sam osujetio proselitsko nastojanje srbske crkve, da na rasapu slavenskog češkog naroda gradi porast svetog pravoslavlja.

Dr. Kamilo Dočkal

BILJEŽKA: O tragičnom svršetku tih nedostojnih pokušaja, koje bismo mogli nazvati svetogrđnim igranjem s najuzvišenijim vrednotama ličnog i narodnog života, mogli su čitatelji saznati iz dnevnih novina. Ipak radi zaokruženosti dodajemo izvještaj Hrvatskog Naroda od 6. rujna 1942. Pod naslovom: Osuđeni i smaknuti velezidajnici u Pragu koji su sakrivali i pomagali ubojice SS-Obergruppenführera Heydricha donosi:

Prag, 5. rujna. Službeno se objavljuje, da je prieki sud u Pragu na svom javnom zasjedanju dne 3. rujna, osudio na smrt glavara češke-pravoslavne crkve u Pragu Jana Sonnewenda, biskupa češke crkve Gorazda, koji se građanskim imenom zove Matej Pavlik, pomoćnika pravoslavne crkve Sv. Karla Boromeja u Pragu, dr. Vladimira Petreka i župnika iste crkve Vaclava Ciku. Osuda je danas izvršena. Osuđenici su — kako je poznato — u crkvi Karla Boromejskoga sakrivali i podpomagali ubojice SS-Obergruppenführera Heydricha, kao i pet padobranaca-agenata.

BIEDNA ODBRANA OSUĐENIH

Na razpravi pred sudom biskup Gorazd je rekao ovo:

»Nisam htio svoju crkvu dovesti u svezu s ovom velikom aferom. Bio sam sviestan, da bi bila moja dužnost podneti prijavu. Kada sam se vratio sa svoga puta iz Berlina, rečeno mi je da se napadači još uvijek ondje nalaze.«

Ali biskup ipak nije izpunio dužnost, prema kojoj bi morao ove okolnosti prijaviti mještarskim oblastima, pa ni nakon objave da se u slučaju prijave ne će izreći nikakva kazna. Koga su pak sakrivali u crkvi, to je bilo jasno i drugim optuženicima, koji su se sami označili uglednim predstavnicima češke inteligencije.

Crkveni tutor Sonnwend pokrenuo je ovo pitanje skrivanja krivaca. On je održao prava vijeća »kako bi se englezki padobranici mogli oteti dohvatu oblasti.« Kapelan Petrek, koji je u svojoj skrbi za sakrivenne zločince u crkvi pošao tako daleko, da je sam čistio i prao njihove posude, kako je to i sam izjavio, a jedan od zločinaca teško je ozlijeđen na očima usljed eksplozije bombe, pa mu je kapelan pribavio i lječničku pomoć. Osim toga pobrinuo se i za novine. Crkvenim podvornicima nametnuo je prisegu, da će šutjeti o događajima u crkvi, a tom prilikom držao im je pred očima neku svetu sliku. Ali vjerovatno nije bio siguran u djelovanje ove vjerske ceremonije, jer je još nakon toga upravo nametnuo pet stotina kruna nekome crkvenom podvorniku samo da bi tim sigurnije šutio.

Treći svećenik ortodoksnе crkvene občine Cik pokušao je pred sudom umanjiti svoj udio u vijećanju o skrivanju zločinaca, ali mu je biskup Gorazd u suočanju rekao u lice, da je u ovim vijećanjima sudjelovao već od prvog početka, pa je i on pomišljao i spominjao kriptu ispod crkve kao mogućnost za skrivanje, a osim toga znao je, da se među onom sedmoricom nalazi i napadač.

Osobitu je odvratnu ulogu igrao biskup Gorazd, češke ortodoksne crkve. Podpuno svie-
stan, da se u njegovoj crkvi nalaze napadači, on je otišao u Berlin metropoliti Serafinu, čijem
se pravorijeku češko-ortodoksna crkva podvrgnula iz opreznosti. Pošto su zločinci učinjeni
neškodljivima u crkvi, on je počeo pisati pisma vladinom predsjedniku Krejčeu, ministru na-
stave Moravecu, u kojima je pisao, da nikako ne može razumjeti, kako je bilo moguće skri-
vanje u crkvi, jer se to moglo provesti samo uz pomoć crkvene posluge, pa bilo to uz pomoć
svećenika ili crkvenih potvornika.

Kako bi se dakle izvukao, on je obteretio svoje sukrivce. On sam navodno nije imao ni
pojma o toj stvari, inače bi ih bezodvlačno bio prijavio, a krivca bi odmah odpustio iz službe.
Kad su mu pak na sudu predložena pisma, biskup je priznao, da to nije bilo liepo od njega
i da se lime veoma ogriješio.

Na temelju vlastitih priznanja i izjava svjedoka sud je onda osudio sva četiri optuženika
na smrt. Oni su svojoj kršćanskoj vjeri i češkom narodu učinili najgoru uslugu zaboravivši
na svoje dužnosti prema njima, time što su postali sukrivci zločina, koji je učinjen na poti-
caj Londona.

«Nedjeljne vesti» od 28. rujna 1942. doniele su:

RAZPUŠTENA ČESKA ORTODOKSNA CRKVA.

Prag, 27. rujna 1942. — Svi češki listovi objavljuju odredbu Protektorata Reicha o raz-
puštanju češke ortodoksne crkve občine srbske i bizantinske jurisdikcije u Češkoj i Morav-
skoj. »Narodni politika« piše, da je ovom odredbom Protektorata Reicha zaključeno žalosno
poglavlje težkih događaja, koji su se odigrali u svibnju i lipnju o. g. Crkvene občine, u ko-
jima su njihovi mjerodavni činbenici, u očitom protusloviju sa svim kršćanskim pojmovima,
sakrivali ubojice, nemaju nikakvo pravo na obstanak.

«Česke slovo« kaže, da cijeli češki narod smatra ovu odredbu Protektorata Reicha izprav-
nom i pravednom. (DNB)

(«Nedjeljne vesti», 28. IX. 1942., str. 1.)